

Olvasó Imre nagyatádi kádármester

A „kádár” ősi magyar szó, aminek jelentése azonban korábban egészen más volt – mégpedig a hun-magyar mondakörben szereplő, bizonytalan jellegű (bírói vagy papi) tisztség viselője. Szépirodalmi utalás ebben az értelemben Aranynál: „...Ott vala... Szömöre a kádár és a gyula Álmos...”; Jókainál: „...Nincs se rabszolga, se kiváltságos úr, csupán önválasztotta vezérek: ...'kádárok', kik a rendet fenntartják, s a 'perest oldók', kik bírászkodnak...” A Révai Nagy Lexikon szerint: *kádár* a Tordanemzetségből, a hun krónika szerint a vándorútra indult hunok kormányzója volt, ki hadi, polgári és büntető ügyekben egyaránt ítelt. Igazságtalan ítéletét a nemzet megsemmisíthette, sőt magát is letehetette.

Ipolyi Arnold a *kádárt* a nemzet főpapjai közé számítja, s így azt nem nemzetség-, hanem hivatalnévnek tartja. Kádár Beler fia s Otmár apja volt. Nemzetségből való lehetett az 1146-ban említett *Cadarius comes curialis* is. Ezt a nevet röviden talán Kadarnak ejtették. Kuun utal a *Kadarkaluz*-nem mellett a *Kadar* és *Kadarkút* helynevekre. Kétségtől elvonul e névvel a *Kadar* nemzetségnév is. Feltételezhető, hogy ennek a nemzetségnek késői leszármazottja az a vitéz, akiről a lexikonban a következőket olvashatjuk: „*Kádár István* híres vitéz, 1660-ban kétszázad magával a tatárok ellen küzdve esett el. A berettyóújfalusi határban eleste helyét ma is Kádár-temetőnek nevezik. A róla szóló históriás éneket ma is kedveli a nép (Fölemeli Kádár szemeit az égre...). A sok változatot Thaly a Vitézi Énekekben állította össze.

Ha a mai fiatalok, vagy akár a városlakó felnőttek a „kádár” szót hallják, először okvetlenül tulajdonfőnév- vagy családnévként, a múlt rendszer vezető politikusa jut eszükbe. Ha pedig a kádármesterségről olvasnak vagy hallanak, hirtelen a legtöbben azt sem tudják, vajon miféle mesterség volt a kádárság, mit is csináltak, vagy csinálnak még ma is – sajnos, egyre kevesebben – a kádárok? Ha azt mondom, ugyanazt, mint a pintérek és a bodnárok, akkor sem lesznek sokkal okosabbak. De ha feltenném a kérdést, hogy mi a különbség a bodnár- és a bognármesterség között, még kevesebben tudnának kapásból válaszolni!

E rövid bevezetés után elárulom végre, hogy a kádár, a pintér és a bodnár hordókat, kádakat, mezőgazdasági és háztartási faedényeket készített, s készít – itt-ott – még ma is. A bognár viszont kocsikerekeket csinál.

Ugyan ki gondolná, hogy a hordóképzítés az egyik legrégebbi ipar? Az viszont talán nem lep meg senkit, hogy a hordó feltalálása – mint annyi más –, az ókori görögök nevéhez fűződik. Platón görög bölcs nővérének fia, Szpeuzipposz (Kr.e. 394-334) találta fel. Addig csupán állati bőrből készített, vagy gondosan égetett agyag-, s finoman megmunkált kőedényeket használtak a folyadékok tárolására és szállítására. A hordókról az első ismert szakkönyvet a világhírű csillagász és matematikus, Kepler írta *Stereometria doliorum* címmel, még 1515-ben.

A magyar kádárságra vonatkozó legrégebbi utalás 1015-ös keltezésű. Amikor Szent István királyunk megalapította a pécsváradai apátságot, a szerzetesekkel együtt több iparos, s köztük hat kádár is települt ide, és szolgált a szerzetet. A kádárcéhek megalakulása az Anjou-házbeli királyaink uralkodása idején vette kezdetét. Igen hamar jelentős szerephez jutott országunkban, az állam gondoskodásának tárgyává nőtte ki magát, de nem csupán a szakma, hanem főként a borgazdaság fellendítése érdekében.

1875-ben a hazánkba behurcolt filoxéra-járvány derékba törte kádáripárunkat. Szőlőink legnagyobb része kipusztult, s a kádárságra, azaz annak termékeire már nem volt akkora szükség. Kádáraink akkor kezdtek el komolyan foglalkozni kiváló termékeik exportálásával, és csakhamar jelentős piacot szereztek maguknak. Ilyenmódon egészen 1926-ig virágzott a hazai kádáripár, de a külföldi – kevésbé jó, viszont olcsóbb

– hordók vámentes behozatalának engedélyezése véget vetett ennek. Azóta inkább csak tengődik ez a szép mesterség, alig-alig van utánpótlása. A két világháború között a legjobb szakembereink kivándoroltak, s a szakírók szerint „ausztriai, német és belga hordógyárok vezetőiként helyezkedtek el”.

*Jó bort iszik a báró, a báró,
De még jobbat a hordó csináló!
Jó bort ittam világ életemben,
Nem kap penészt a forint a zsebemben.*

(Részlet a kádárok nótájából)

Néhány évvel ezelőtt, egy bolhói látogatásom során ismerkedtem meg egy nagy kádárdinasztia két nemzedékével, az idősebb és az ifjabb Maltesics György kádármesterrel. Megcsodáltam kitűnően berendezett, jól gépesített műhelyüket, majd a munkájukban gyönyörködtem. Elhatároztam, hogy még egyszer eljövök hozzájuk, s az ősi mesterség minden részletére kiterjedő dolgozatban örökítem meg a munkájukat. Azóta évek teltek el, s amikor most felkerestem a családot, azt kellett hallanom, hogy legalább egy időre felhagytak az iparral, mert szerintük indokolatlanul magas az adó, s a jelenlegi kis kereslet mellett a kádármesterség nem nyújtana a családnak megélhetést! Visszatértek hát a földhöz, a paraszti munkához.

Viszont megkaptam tőlük egy öreg nagyatádi mester címét, aki ugyan már aligha dolgozik, de az ősi mesterség minden csínját-bínját ismeri!

Olvasó Imre, nyolcvanegyedik életévét taposó mester, aki 1915. augusztus 20-án Nagyatádon született, még most is szálfá egyenes ember. Kedvesen invitál be a lakásba, mutatja be feleségét, azután – unszolás nélkül – beszélni kezd:

– Igen, Maltesicsék igazat mondtak. Az adó nem nagyon kedvez a kisiparnak, s így aztán nem is lesz kádárutánpótlás, pedig bortermelő ország vagyunk, s a bor elképzeltetlen hordó, meg hát kádárok nélkül. Nem akarok panaszkodni, de hát igaz, ami igaz, az adóhivatal még az ilyen magamfajta öreg nyugdíjast is megszorogatja.

A családomban volt cipész, kőműves, lakatos, csak éppen kádár nem volt. Az igazat megvallva, cukrász, vagy cipész szerettem volna lenni, de ott nem volt hely. Így álltam be aztán inasnak Schaff János kádármesterhez 1936. április 20-án. 1938-ban nyilvánítottak segéddé, majd 1941-ben Pécssett kádármesterré, s kaptam meg az iparjogosítványt, 1974-ben pedig az Ipar Kiváló Mestere címet.

Bizony nem volt fenékgig tejföl egy kádárinas élete. Fizetést nem kaptam, de a munkát nagyon megkövetelték az embertől. Soha nem felejttem el, hogy segéddé nyilvánításom előtt először kaptam pénzt öreg mesteremtől, mégpedig húsz fillért. Harminc éves koromban nősültem, Somlyóról, igazi bortermelő vidékről hoztam magamnak asszonyt. A szülői házban laktunk, ott rendeztem be műhelyem. Talán mondanom se kell, hogy nem gazdagodtunk meg, de azért nem lehetett okom a panaszra, mert tisztességesen megéltünk a keresetemből.

Illatos kávé kerül az asztalra, s közben a mester felesége elmondja, hogy Somlyón volt Antall József nagybátyjának, Antall Kornélnak szép szállója, s negyvenhét évvel ezelőtt gyakran megfordult ott volt miniszterelnökünk. A kávészünetet arra használtam ki, hogy feltegyek egy-két engem nagyon érdeklő kérdést:

– Mondja, mester úr, hallotta-e már Csokonai Vitéz Mihály nevét?

– Hallottam hát! Költő volt a javából, aki „csapot-papot, mindent felejtett”. Tehát – szegről-végről – köze volt a szakmámhoz, mert nagyon szerette a jó bort!

– Éppen ő írta, hogy a szegény parasztleánynek – az ő korában – nem sok lehetősége volt, ha éppen valamilyen mesterséget akart tanulni. Vagy beállt bodnárnak, vagy betyárnak. Hát csak ilyen kis becsülete volt ennek a mesterségnek? A betyárok és a zsványok mellett emlegették őket?

– Az igazat megvallva, nem egészen ok nélkül emlegették őket együtt. Ugyanis a kádárok, bodnárok vagy harmadik nevükön pintérek között nagyon sok volt a borisz-sza, részegeskedő ember. S ez talán nem is csoda, hiszen a hordó meg a bor a legéde-sebb édestestvérek, akik nem lehetnek meg egymás nélkül. De az igazán jó és meg-bízható kádárnak mindig nagy volt a becsülete, ezt elhiheti nekem.

– El is hiszem! Hány kádár volt Nagyatádon akkor, amikor megnyitotta a műhelyét, mester uram?

– Kettő, pontosan ennyi.

– Gondolom, nem fogadták kitörő lelkesedéssel a fiatal versenytársat.

– Mi tagadás, bizony nem örültek nekem. Mindkettőjük elmondta, hogy itt aztán nem keresem meg a kenyérre valót, s jobb lesz, ha másutt próbálkozom! Én ugyan nem fogadtam meg tanácsukat, mert maradtam, de azért nem is haragudhattam meg rájuk, hiszen a megéllhetésükről, a mindennapi kenyérükről volt szó. De aztán lassan-lassan kialakult a vevőköröm, sokan hozták el hozzám a fiukat, hogy tőlem tanulják meg a kádármesterséget.

– Az imént említette, hogy a régi világban jobban megbecsülték a jó mesterembert, mint ma. Mivel támaszthatja ezt alá?

– Emlegettük az adót. Nos, ha akkoriban adótartozása volt az iparosnak, nem foglal-ták le a szerszámaint, gépi berendezését. Ezek a végrehajtás alól kivételt képeztek még abban az esetben is, ha az illető beleegyezését adta volna hozzá. Ez pedig nem kis dolog, elhiheti nekem! Nem foglalhatták le a mesterség folytatásához szükséges szer-zszámokat, eszközöket, de még az anyagkészletet sem! A törvény betűje szerint nem csupán azokat a tulajdonában lévő eszközöket vonták ki a foglalás alól, amelyekkel ő maga dolgozott, hanem még azokat is, amelyekkel a segédei dolgoztak. Emberséges, jól átgondolt törvény volt! Igaz, tudott az a törvény nagyon kemény is lenni!

– Például hogyan, milyen esetben?

– Mit is mondjak? Például háromévi börtönnel és pénzbírsággal is sújthatták a vevő-fogdosást, tehát azt az iparost, aki agyafúrt módon magához csábította a másik iparos vevőit. Ez ugyanis nem csupán a vevőktől, a megrendelőktől fosztotta meg a versenytársat, de sértette az üzleti tisztességet és erkölcsöt is. Ilyenkor a sértett követelhet-e neki okozott kár megtérítését! De súlyosan büntették azt az iparost is, aki – haszonle-sébsből vagy hanyagságból – a kontárkodó legényeket a saját nevével fedezte.

– Én csupán néhány órán át figyeltem Maltesicsék munkáját, s őszintén mondom, nagyon tetszett. Csodáltam az ügyességüket.

– Ehhez a munkához nem elég a szorgalom és az ügyesség, a kádársághoz jó fej is kell, mert rengeteget kell számolnia egy kádárnak. Nem hencegésből mondom, de olyan számításokat, mértani szerkesztéseket kell elvégeznie, hogy a legtöbb érettségi-zett ember tudománya bizony kevés lenne hozzá. Ilyen például a kádárfa akószámítá-sa, a hordók, kádák köbtartalmának kiszámítása, egyes kádárfa méretek, dongák és fenékdarabok, a dongahossz és hordómagasság kiszámítása, a kádárfa átszámítása köbméterre, a hordók felülete az űrtartalomhoz viszonyítva, a hordók súlya üresen és megtöltve, a szokásos vastagságú dongákból készítve, kádáripari szakrajz és szerkezet-tan, szerszámismeret, ipari könyvvitel, üzleti levelezés... Soroljam még?

– Elég, elég, mester uram. Elhiszem, hogy a kádárság valóságos tudomány. Nem tagadom, hogy készültem, mielőtt eljöttem volna önhöz, nehogy butaságokat kérdez-zek. Tudom, hogy az első világháború előtti Magyarország fakitermelő és faexportáló ország volt. A trianoni döntés azonban óriási változásokat idézett elő ezen a téren, és Csonka-Magyarország faállományának körülbelül a nyolcvan százalékát elveszítette. Azt hiszem, hogy faszükségletünket – főként puhafában –, ma is import útján kell fedeznünk. Mi a helyzet a kádárfával, és milyen fát használnak leginkább a hordók

készítéséhez? Azt olvastam, hogy a kádár és a bodnár általában csak keményfából csinál hordókat, kádat, a pintér viszont puhafával dolgozik.

– Ellentmondok, mivel a kádár és a pintér dolgozik kemény-, a bodnár viszont puhafából! Ez a megkülönböztetés igen lényeges. Ugyanis a keményfából készített hordók és kádak csinálása már nagyon-nagyon régen szakképzettséghez van kötve, tehát csak erre képesített mesterek műhelyéből kerülhettek ki. Ezzel szemben a puhafa edényeket bárki csinálhatta, akinek megvolt hozzá a módja és kezűgyessége. Ezek tehát amolyan háziipari termékek voltak csak. Azt kérdezte, milyen fából dolgozunk? A hordók és a kádak készítésére legmegfelelőbb, az úgynevezett *kádárfa* nagyon kényes jószág. Csak október elseje és április tizenötödike között kitermelt tölgyfából készítettük.

A régi jó kádártermékek nem néhány évre, hanem több évtizedes igénybevételre készültek, s a nagyobb hordók szinte állandó nyomásnak és nedvességnek voltak kitéve. A jó hordó dongái (dugái) közé tehát egyetlen selejtes darab sem kerülhetett be. Amelyik kádár erre nem ügyelt kellőképpen, annak hamar kitelte a becsülete és sutba vághatta a szerszámain, az iparendélyével együtt.

Tudnia kell, hogy az igazán kiváló minőségű kádak és hordók anyagát nem fűrészelték, hanem hasították, nem úgy, mint a nagyüzemi, gyári hordók esetében, és pontosan ez a különbség biztosította a kádármesterek megélhetését. Bár az ő hordóik lényegesen drágábbak voltak.

Az öreg kádármester elmondja, hogy a kádárfát – a rönk hosszában – mindig úgy kell hasítani, hogy a bélsugarak, illetve a tükrös rostok az oldallapon láthatók legyenek. A kádárfát szekercével „élesélűre” faragták, teljesen lesimították, de nem gyalulták. Az elsőosztályú kádárfának szabályosan hasítottnak, legalább az egyik lapjának teljesen hibátlanak, simának kell lennie. A hordók oldalai tehát dongákból, fenekei pedig fenékdarabokból készültek. Három négyzetsor egyenlő akószámú, szorosan egymás mellé rakott fenék alkotja egy-egy hordó teljes anyagát.

Az érdekesség kedvéért még elmondom azt is, hogy valamikor régen megkülönböztettek német és francia dongafát. Mindkettő hasított anyagból készült. A német dongát a hasítás után bárdal vagy szekercével faragták ki, a francia dongát vonókéssel simították le. A francia donga készítése az első világháború után teljesen megszűnt, a német donga vált általánossá. Ezen csak az csodálkozhat, aki nem tudja, hogy Magyarországon a kereskedők döntő többsége zsidó, az iparosoké pedig német volt. Különböztetett ezt a tényt tükrözi a szakszókincs is.

– Gondolom, mester uram abban a régi világban még németül tanulta meg a kádár-szerszámok és munkafolyamatok nevét.

– Tanultam németül, de azért az én időmben már megkezdődött a magyarosítás a kádárszakmában is. Erről meggyőződhet, ha a szerszámkészletem minden darabjának megmondom a magyar nevét is. Meg aztán hozzátartozik a dologhoz, hogy azért a régi német iparosok elég gyorsan megmagyarosodtak, s legtöbbszörben jó magyar szív dobogott még akkor is, ha nem magyarosították a nevüket.

El kell mondanom azt is, hogy az a kádármester, aki csak megrendelésre dolgozott – különösen vidéken –, idénymunkára volt szorítva, s 8-10 hét alatt kellett egész évi kenyérét megkeresnie. Ez sokszor nem annyira az ő éllhetetlenségét bizonyította, hanem inkább azokét a bortermelőket, akik nem gondolkodtak előre. Az igazi, előrelátó és biztos anyagi alappal rendelkező kádárok raktárra is dolgoztak. Ha sikerült kialakítaniuk a vevőkörüket, állandóan volt munkájuk, s nem kellett szélnek engedniük a segédeiket sem. Persze, sohasem dolgozhattak csak úgy akárhogy. Minden hordónak bizonyos meghatározott űrtartalmúnak kellett lennie, hiszen a hordókat hitelesítették.

– Mit jelentett ez a hitelesítés?

– Azt, hogy minden hordó őrirtalmát és az üres hordó súlyát fel kellett a hordón hivatalosan tüntetni. A háború előtt erre külön Magyar Királyi MértékHITELESÍTŐ Hivatalok voltak. Csonka-Magyarországon – ha jól emlékszem – tizenhárom városban. Ezek a városok – ábécé sorrendben – a következők voltak: Budapest, Debrecen, Győr, Kaposvár, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szekszárd, Szolnok, Szombathely és Veszprém.

– Lenne még egy kérdésem, ma az utolsó: A hordókban árusított borok árában benne volt a hordók ára is?

– Nem. Ezek árát mindig hordó nélkül kellett érteni, kivéve Tokajhegyalját, ahol – ha más megállapodást nem kötöttek –, hordóval együtt volt értendő az ár. Hordóval együtt való eladás esetén – egyéb kikötés hiányában – jó tölgyfahordó értendő.

N. László Endre

Temetkezési szokások Jászárokszálláson

Jászárokszállás a Jászság legészakibb települése. Heves megye községei veszik körül, csupán Jászberény és Jászdózsza felől kapcsolódik Szolnok megyéhez. A jászok nagyon szerették a földet életükben, itt is kívántak meghalni, vagy legalábbis a Jászföldben megpihenni. Bárhol érte őket a halál, meghagyták, hogy itthon temessék el őket. Hamvasztás után is hazahozatják a hozzátartozók hamvaikat, és itt helyezik végső nyugalomra.

„A halállal kapcsolatos szokásokat, hiedelmeket egyfelől a félelem, másfelől a szeretet teremtette meg” – írja Fülep Lajos. Ez a megállapítás a községünk temetkezési szokásaira is vonatkozik.

Jászárokszálláson a temető a legrégebbi időkben a templom mellett volt. Még most is áll az ott levő temetői kereszt. Mikor Mária Terézia azt a rendeletet adta ki, hogy a településen belüli temetőket be kell zárni, a községen kívül nyitottak egy új temetőt. Ide 1787-ig temetkeztek. Ennek a temetőnek az emlékét a tér elnevezése őrzi, a nép ma is Régitemető-térnek nevezi.

A jelenlegi temetőt 1787-ben létesítették, Pethes Mihály redemptus ajándékozta az egyházközségnek a területet temető céljára. Ez a temető a község északi határán, a Gyöngyös-patakon túl terül el, nem olyan rendezett, mint az újonnan létesítettek. Csak a déli része, kis részben a nyugati oldala van elkerítve, a többi oldalán élősvény veszi körül. Helybeli kovács, Faragó Ferenc készítette a kapuját. A főutak a kaputól és a ravatalozótól vezetnek, és É-D irányúak, ezeket mellékutak kötik össze. A főutak mentén táblák jelzik a parcellákat. A baloldalon valók jelzése *római*, a jobboldaliak, az újtemető, *arab* számokkal jelzettek.

A temetőnek a részeit külön is elnevezték. Így van *öregtemető*, *újtemető*, *aprószentek*-, *újhitűek*-, *pestisek*-, *zsidók temetője*. A temetőben *tájékozódási pontok* a parcellatáblán kívül a ravatalozó, a kereszték, a magas fák, kimagasló sírboltok. A temetőkert legközelebbi részére temetkeztek a vagyonosok, a Bordások, Baták, Barthák, Csikósok, Gyenesek, Farkasok, Kóczianok, Móczárok, Pethesek, Terjékek. Ezen a részen vannak a díszsírhelyek és a hősök temetőrésze is, míg a fertőzőbetegségben elhaltakat, a szegényeket, kik *ingyenes* sírhelyet kaptak, a temető távolabbi, laposabb részén temették el. Ezeknek a sírt a sírásó ingyen ásta. Régi szokás, ha a családfő meghal, mellette kiváltják a sírhelyeket, a család többi tagjának is.

A IX-es parcella az *aprószentek temetője*. Nagy volt régebben a községünkben a csecsemő halandóság, az 1920-26-os években pl. túlhaladta az országos átlagot. Ez tette szükségessé, hogy a kis sírokat itt ásták.